Р.А.Калюжний, доктор
юридичних наук, професор,
кафедри права,
Ш.К.Мясоутов, кандидат
юридичних наук, доцент
кафедри права

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДОГОВІРНОГО ПРАВА У ДАВНЬОМУ РИМІ

Динамікою розвитку сучасного права диктується необхідність вивчення ... тенденцій еволюції договірних відносин в історичному процесі. Під ... "тенденції" автори розуміють закономірні напрямки руху відомою ... Справа в тому, що закономірності, які зумовили розвиток римського ...ного права в цих напрямках певною мірою діють і в сучасному праві, ... конкретні специфічні історико-національні обставини, що впливали на ...ю римського права, залишились у минулому.

Крім того, осмислення закономірних напрямків розвитку договірного ... в Давньому Римі сприяють формуванню системного сприйняття самого ...ета римського права. Однак аналіз вказаних тенденцій стинався з ... труднощами, пов'язаними з тим, що сучасне уявлення про римське ... має фрагментний характер, базується на окремих цитатах і висловах ...в та уривках давнього законодавства. Тому досліджувати всі тенденції ...ливо. Проте й у розвитку римського договірного права з упевненістю ... виділити три основні групи тенденцій.

Рух від формальних договорів до неформальних. Формалізм є ...фічною рисою римського договірного права. Таким чином, коли говорять ...дмову від формалізму в класичний період, мають на увазі відмову від ...тету формалізму. Отже, існувало два види формалізму, що йшли один за ... давній і новий. Різниця між ними досить помітна при розгляді двох ...о виникли в давній період передумов створення й розвитку формалізму.

Насамперед - соціально-економічні передумови. В умовах держави ...льно-патріархального господарства мінові відносини були настільки ... розвинуті, що складна процедура укладання угод нікому не ...одила. Форми угод мали "дійсний характер", тобто вони означали саме ... виражали зовні (Боголепов Н.П. Учебник истории римского права. – М., ... с.168). Поряд з цим перед давніми римлянами стояла проблема захисту ...ого виконання договорів. Оскільки в боржника було право фізичного ... кредиторові при стягненні боргу, то кредитор вимушений був звертатися ...могою до громади. І для того щоб переконати представників ... у факті укладення угоди, потрібно було укласти угоду в яскравій ...ній формі, свідками якої і були б члени громади.

Друга група передумов пов'язана з особливостями знань, накопичених да римлянами, які не відрізняли форму від сутності угоди. До перетворювався на своєрідне переживання, а його форма була не зас вираження думки, а самою думкою, що постала у видимому образі (Мур С.А. Цивильное право Древнего Рима. - М. 1993. - с.141).

Такими є обставини, що породили давній формалізм. Його м визначити як особливий порядок оцінки угоди, при якому юридичні нас пов'язувалися тільки із заздалегідь визначеною їхньою формою.

Якщо давній формалізм був викликаний деякою прямолінійн юридичного мислення, то новий формалізм був створений свідомо на о практичних інтересів розвиненого цивільного обороту. Однією з причин виникнення була потреба контролювати діяльність приватних осіб. Напри було встановлено обов'язковість реєстрації договору дарування. У зв' цим В.М.Хвостов відмічав, що цей період характеризувався виключ наданням переваги в римлян письмовій формі договорів (Хвостов В. История римского права. - М., 1919. - с.409).

Інша причина виникнення нового формалізму полягає в тому, цивільний оборот потребував формалізму для забезпечення при врах застережень, пов'язаних з вадами волі, інтересів третіх осіб, що покла своїх майбутніх планах на волевиявлення сторони.

Крім того, саме формалізм надає договору безперечності (Бого Н.П. Учебник истории римского права. - М., 1907. - с.205), що дозволяє визначити становище сторін у цивільно-правових відносинах. Це має зна при розгляді спорів, що виходять з договорів. Ще Р.Ієрінг підкреслював формалізм, будучи "залізною дисципліною юридичних угод", - ворог суд свавілля, певна гарантія прав сторін" (Иеринг Р. Дух римского права. - С 1875. - с.227).

Потреба в раціональному формалізмі, зумовленому інтересами обор договірне право відчуває до сих пір. Прикладом тому в сучасному росій праві є впровадження векселя. Цікаво, що його історичним попередник думку більшості вчених, була стипуляція, яку вони характеризують як у вексель (Покровский И.А. История римского права. - Спб., 1913, - с.31 зв'язку з цим можна стверджувати, що розвинений цивільний обор зацікавлений певною мірою у формалізмі.

Виникнення у римському праві неформальних договорів не означало сам собі, що при укладанні їх право зовсім відмовилось від форми: вибір ф надавався на розсуд контрагента. Так, С.А.Муромцев стверджува будь-який договір сторін є форма для закріплення юридичного змісту ві сторін: важливо тільки те, яку увагу право приділяє формі (Муромцев С. Цивильное право Древнего Рима. М. 1883. С.142).

Розвиток неформальних договорів показав, що право починає дивитися за формулою сутність угоди, а це безпосередньо впливає на зміни в змісті договору.

Еволюція тлумачення договорів. В римському праві існувало дві групи договорів: договори права (Stikti juris) і договори доброго сумління (bonae fidei). Формалізм значно вплинув на суворість найдавніших договорів: не дозволялось посилання на намір вкласти в договір інший зміст, велика увага приділялась букві договору, формально визначались його зміст і питання дійсності.

З розвитком економіки, зі зміною уявлень про право на форму стали дивитись як на засіб вираження думки. Тепер уже розуміють зміст договору, виходячи з волі сторін (Боголепов Н.П. Учебник истории римского права. - М., 1907. - с.142). До права увійшли певні моральні категорії ("справедливість", "сумлінність"), і римські юристи визначили цей новий спосіб інтерпретації як тлумачення по добрій совісті. На думку М.Бартошека, розрізнення контрактів (bonae fidei ustricti juris) за Юстініаном пов'язане з особливостями позовного процесу (Бартошек М. Римское право: понятие, определение, термины. - М. 1989. - с.91), які виражаються у тому, що право звертало увагу на зміст угоди, волю сторін, визначаючи в захисті, а не у формі "справжню силу будь-якої угоди" (Покровский И.А. История римского права. - Спб., 1913. - с.189). Необхідно відзначити той факт, що в сучасному праві інтерпретація договорів користується рецепованими принципами.

Еволюція договорів за критерієм і формою відповідальності

У римському праві найдавнішого періоду відповідальність мала особистий характер: стягнення звертається безпосередньо на особу боржника, а цивільноправові санкції мали кримінальне забарвлення. Крім того, ще однією особливістю давньої договірної відповідальності було те, що вона здійснювалась у формі позасудової розправи кредитора з особою боржника. Таке право дістало назву самоуправство (Муромцев С.А. Цивильное право Древнего Рима. - М. 1883. - с.90). Керівним початком договірного стягнення була помста (Боголепов Н.П. Учебник истории римского права. - М., 1907. - с.189).

Ідея вини ще не була засвоєна давнім правосуддям (Покровский И.А. История римского права. - Спб., 1913. - С.197). Це пояснюється тим, що давні римляни оцінювали несправедливість не за причинами, а за наслідками. З другом часу форми відповідальності були пом'якшені. Законом Петелія у IV до н.е. кредитори були позбавлені права стягнення без судового розгляду. З цього часу відповідільність боржника набула майнового характеру, і на перший план висунулась майнова сторона зобов'язання (Хвостов В.М. История римского права. - М., 1907. - С.119). Подібний характер зобов'язання існує і в наш час.

Відповідальність боржника у розвинутому праві будувалась на прин
вини. Вина поділялась на дві форми: навмисне завдання шкоди (dolus)
необережність. Необережність римляни розглядали як "зворотну сторону"
обачливості (deligentio), яку повинен проявляти учасник договору
забезпечення його належного виконання. За ступенем необережн
розрізняли грубу необережність (culpa lata) і легку (culpa livis). Ступ
турботливості боржника римські юристи визначали досить абстрак
використовуючи тили турботливого і марнотратного господаря.

На завершення хотілося б ще раз підкреслити, що розгляд тенде
розвитку договірного права розглядається і в сучасному праві, сучас
договірних відносинах. Крім того, саме внаслідок впливу цих тенденцій
створена настільки розвинена система права, що в результаті рецепції
перетворилась на найбільш впливову правову побудову у світі.